RAZPIS

Ex tempore »Graščina Dol«

Zveza kulturnih organizacij in Turistično društvo Bežigrad razpisujeta ex-tempore Graščina Dol pri Ljubljani. Srečanje ima namen prikazati Graščino Dol, kulturni spomenik iz leta 1540, ki jo je dal sezidati Aleksander Gallenberg in pozneje barokiziral Matija Perski po naročilu Janeza Benjamina Erberga (1698–1759). Bila je tudi domovanje izredne osebnosti Jožefa Kalasanca Erberga (1771–1783), zbiratelja umetnin, starin in vsega, kar je bilo povezano s kranjsko deželo. Bil je kulturni zgodovinar in mecen. Park okoli graščine je bil izredne lepote in so graščino s parkom imenovali »mali Versailles«. Graščino in dva paviljona je Jože Kalasanc Erberg preuredil v zasebni muzej naravoslovnih, tehnoloških, narodopisnih, umetniških in slovstveno zgodovinskih predmetov.

Ex-tempore za vse likovnike, slikarje in kiparje, bo v neposredni okolici graščine v soboto, 2. oktobra, od 10. do 18. ure. Teme so sama graščina, park in okolica. Prikažejo naj današnje stanje naše kulturne dediščine na tem območju.

Žigosanje dostavljenih podlag in vpisovanje na liste udeležencev bo od 9. do 11. ure na označenem mestu pred graščino.

Posameznik lahko predloži za žigosanje največ 3 podlage. V poštev pridejo vse vrste podlag. V primeru slabega vremena bo ex-temporo preložen za teden dni.

Dokončana dela, pripravljena za razstavljanje in opremljena s podatki na hrbtni strani (avtor in njegov naslov, naslov dela, tehnika, velikost) je treba dostaviti ZKO Ljubljana Bežigrad, Linhartova 13, soba 229 do 29. oktobra 1982.

RAZSTAVA likovnih del bo v avli novega dela GOSPODARSKEGA RAZSTAVIŠČA v novembru. Ob tej priložnosti bo izdan katalog z reprodukcijami. O izboru za razstavo bo odločila strokovna komisija.

Avtorji morajo prevzeti svoja dela najkasneje do 30. junija 1983, sicer postanejo last organizatorjev.

Organizatorji ne prevzemajo odgovornosti za nastalo škodo iz nepredvidenih vzrokov.

Paviljona graščine v Dolu so delno sanirali. Denar sta zagotovili Ljubljanska kulturna skupnost in Kulturna skupnost Slovenije. Sicer pa je grajski objekt zelo poškodovan. **Foto: S. D.**

Nekdanji biser propada

V izredno lepo urejenem dolskem gradu je Jožef Erberg leta 1808 uredil muzej – Dragocena knjižnica in izjemna likovna dela

Graščino DOL je leta 1540 dal sezidati Aleksander Gallenberg, ko je opustil grad Osterberg na drugem bregu Save. Spomin nanj je grb na zidu grajskega dvorišča.

Pozneje je graščina bila last družine Rasp, leta 1668 pa jo je kupil Janez Daniel Erberg iz Kočevja. Po smrti barona Volbenka Daniela Erberga (1714–1783) je postal njegov univerzalni dedič 12-letni Jožef Kalasanc Erberg (1771–1843) prav gotovo najimenitnejši lastnik graščine. Njegovo posest, ki je obsegala »63 kaufertnih, 32 mitnih kmetij in 2 in 1/3 kajže ter grad«, je do njegove polnoletnosti upravljal Jožefov varuh Pavel grof Auersperg. Opis posesti pa poznamo po vpisu v »deželno desko« iz leta 1754.

Prvotno graščino je po naročilu Jožefovega starega strica Janeza Benjamina Erberga (1698–1759) barokiziral tedaj znani arhitekt Matija Perski.

Jožef Kalasanc Erberg je bil izredna osebnost: vsestransko izobražen, globoko kultiviran, hkrati navezan in vdan svoji »Kranjski domovini«. Lahko bi bil zavzel v Ljubljani vsaj enakovredno mesto baronu Žigi Zoisu, toda življenjska pot ga je kmalu odtegnila ljubljanski družbi. Leta 1809 je postal vzgojitelj prestolonaslednika Ferdinanda na Dunaju.

Graščina Dol je bila ugledna in spoštovana. Ob rojstvu Jožefove hčerke Marije Leopoldine leta 1800 se je njena botra nadvojvodinja Marija Leopoldina sama potrudila v Dol, da opravi botrinjske dolžnosti. Tudi prestolonaslednik Ferdinand je leta 1819 obiskal Dol, dve leti pozneje leta 1821 pa cesarska dvojica. V zrelih letih se je Jožef Kalasanc Erberg vrnil z Dunaja na Kranjsko. Doživel je toliko osebne tragike – ženi in trem otrokom se je omračil um – da se je zakopal v Dolu.

V tej samoti si je ustvaril mikrokosmos , napolnjen z lepotami in vrednotami predvsem iz dežele Kranjske, značilnimi za kranjsko deželo. Tu je nastal tudi dragoceni rokopis »Poskus literarne zgodovine Kranjske.«

Že za svojega prvorojenca Jožefa Ferdinanada – Pepija, je Jožef Kalasanc Erberg popravljal Dol, gojil in zboljševal z redkim umetniškim okusom in iz njega ustvaril pravljično domovanje.

Po Erbergovi lastni izjavi je bil Dolski grad s četverokotnim dvoriščem »bolj prijazen, kot imeniten«. Obsegal je 24 sob, dvorano, predverje in kapelo. Grajsko pročelje iz sivega apnenca in portal ob glavnem vhodu je delo znanega domačega kamnoseka, Robbovega učenca Franca Rotmana. Nad glavnim portalom je bil v črn nepoliran marmor vdelan grb baronov Erberg in grofov Neuhaus, medtem ko so bila zelo stara grajska vrata, vodeča v vas, na katerih je v kamen vklesana lepa podoba Madone.

V pritličju je bil urejen arhiv z dragocenim gradivom in numizmatičnimi zbirkami. Posebno redkost so predstavljala viteška vrata s številnimi figurami, že tedaj stara okrog 400 let, nekdanja last rodbine Kacijanar, ki jih je Erberg dobil leta 1824 z gradu Begunje ter jih dal vzidati v arhiv.

Dragocena je bila tudi knjižnica, ki so jo že leta 1810 preselili iz Ljubljane v Dol ter je štela v Erbergovih časih približno 6000 enot.

Glavno oltarno sliko v kapeli, Madono z otrokom in angeli, je naslikal tedaj znani slikar Steiner. V predddverju pa sta bili dve bas-reliefni sliki Rafaela Donnerja in plošča iz črnega marmorja z napisom v spomin na obisk prestolonaslednika Ferdinanda. Napis se je glasil: AVG. CAES. FIL. AVSTR. HEREDITARIUS. PR. FERDINANDUS IN ARCE.LVSTALL.FVIT. XV. MDCCCXIX.

V štirih sobah je bil vsak stol iz druge vrste lesa, kar je bilo razbrati iz označbe na njih. Dragocena posebnost je bila še velika skupina iz bisquita, delo dunajske tovarne. Ta umetnina je stala prvotno baje okrog 4000 fl. Med slikami domačih umetnikov bi bilo posebej omeniti: Valentina Metzingerja »Nasičenje 4000 oseb v puščavi«. Velikanska slika je pokrivala vso steno dolgo 16 čevljev. Zlat napis je povedal, da je slikar Janez Potočnik podobo popravil in so jo z novim okvirjem spet namestili leta 1822.

Že leta 1808 je uredil muzej naravoslovnih, tehnoloških, narodopisnih, umetniških, slovstveno-zgodovinskih predmetov. Ker je Erberg s tako vnemo zbiral lepote iz preteklé in sodobne kranjske zgodovine, mu je postal kmalu grad pretesen.

V gradu samem, kjer si je dal v salonu položiti parket in so mu po zakurjenih hodnikih pozimi cvetele rože, je imel redko dragoceno hištvo in dragocene umetniške zbirke.

Med drugim so v arhivih Erberga podatki o učenjakih na Kranjskem, kranjski pisci, posebej o Valvasorju, Primožu Trubarju; seznami članov akademij in statuti akademij; podatki o Dalmatinu, Mandelčevi tiski iz Zisovega Kataloga; seznami starejših tiskov ljubljanske licejske knjižnice, seznam starejših del kranjih jezuitov Kranjske pratike, znamenitosti iz ljubljanskih dnevnikov, seznami razprav Kranjcev od 1690 do 1800.

Kmalu je moral tako imenovani »Kunstzimmer« raztegniti svoje meje: Erberg je dal v parku postaviti novo poslopje. Delo je v letih 1927 in 1829 opravil Benečan Francesco Coconi (umrl 1836 v Zagrebu). Tej zgradbi nasproti je stala dve leti pozneje zgrajena (1831) enaka stavba, namenjena biblioteki in kustosu. Obe stavbi sta zaključevali vrt v smeri proti malemu drevoredu. Pred vsako teh stavb so stali štirje stebri, vmes so bila hrastova vhodna vrata. Na obeh straneh v vdolbini sta stala dva kamnita kipa, 5 čevljev visoka, predstavljajoč stavbarstvo, slikarstvo, glasbo in pesništvo, delo tirolskega kiparja Martina Kirschnerja iz leta 1834. Nad vrati v umetnostni kabinet je blestel s pozlačenimi črkami na črnem marmorju kronogram: ARTIFICIA SINGULA DEPERDUNTUR. LECTA DURABUNT. Nad vrati biblioteke pa: IN RECTO LIBRORUM USU INVENIES DELICIAE INGENII. Notranja vrata so bila posebno uspelo rezbarsko delo Mihaela Stapletona. Tla je Coconi po zgledu beneškega »terrazza« zamudno obložil z brušenimi kamenčki iz Save. Štukaturo na stropu je izdelal Pietro Trevisano. Stene so bile razdeljene na šest zelenih polj in dvanajst stebrov: to je bilo delo ljubljanskega slikarja Matevža Langusa. Semkaj je spravil Erberg svoje dragocenosti: poleg slik tujih slikarjev predvsem vse, karkoli je bilo v zvezi s Kranjsko – od domačih portretov znamenitih Kranjcev, tja do šolskih Thesesbilder in božjepotnih podobic, rezbarije, kipe, kranjske rudnine, herbarije, orodje, orožje, nagačene živali, grbe, pečate, napise – nagrobne in druge.

V biblioteki so se vrstili originalni primerki glagolskih rokopisov s posebnostmi starejše in novejše dobe, bodis v rokopisu ali v tisku. V tedanjem času ni bilo bogatejše in bolje urejene zasebne zbirke, ki bi bila prekosila Erbergov arhiv in njegovo biblioteko. V njegov muzej so imeli dostop tudi drugi ljubitelji umetnosti in zgodovine. Zgodilo se je celo, da je prišlo na dan do 80 obiskovalcev, med njimi nekoč tudi ruska grofica iz Pariza s sinom in vzgojiteljem ter se podpisala v knjigo obiskovalcev.

Erberg, ki je bil tudi sam slikar amater, je z nemajhnim trudom ohranil Quaglieve freske, ki bi sicer bile izgubljene. V ljubljanski stolnici so namreč odstranili fresko iz kupole in je del le-te prenesel v Dol. Restavriral jih je spremljevalec saškega kralja, ki je tedaj botaniziral po naših gorah. Eno od fresk je Erberg dal vzidati nad stopniščnim vhodom v grad, drugo je spravil v muzej in zelo obžaloval, da se ni dalo rešiti še več.

Vrt in park, ki sta obdajala grad, nista po okusni ureditvi in negovanosti prav nič zaostajala, zlasti vrt je bil enkratna posebnost. Pod veščimi vrtnarjevimi rokami in ob pomoči Henrika Freyerja, se je vsako leto spremenil v en sam bohoten cvet. Tu je raslo eksotično drevje, cvetela je 24 čevljev visoka Agava americana s čez 300 cveti. Pozornost so vzbujali tudi štirje posebno veliki, stari topoli, ki jim daleč naokrog ni bilo para. Ko so enega posekali, je štor nudil tako veliko ploskovno razsežnost, da je bilo na njem prostora ne samo za mizo, temveč je lahko na njem sedelo kar osem oseb na stolih. Izbrano grmičevje in posebni oddelki, namenjeni gojenju žlahtnih sadnih dreves ter krasni drevoredi, so smotrno dopolnjevali zunanji videz. Rože so bile razporejene natančno premišljeno, po skrbnem načrtu, da je bil park vedno v cvetju. To cvetoče razkošje so še bolj podčrtavale skoraj neštevilne lončnice. Letno so jih potrebovali kar 6000, da so jih menjavali, kadar so ene že odcvetele. Sredi rož je kraljeval genij, sedeč na kitu iz katerega je pritekala voda. To figuro je izklesal iz belega kararskega marmorja kamnosek Francesco Robba. V gozdičku je blestel bel marmornat, zelo star kip Herkula z zmajem, ki je nekdaj stal v Ljubljani na vodnjaku jezuitskega trga. Zanimivo starinsko skulpturo so leta 1800 prenesli v Dol in jo 16 let pozneje postavili med drevje.

Spomine na cesarjev obisk – 16. 5. 1821 – je v parku obujal spomenik z napisom in rdečkasto marmorno vazo. Na njem sta delala dva italijanska kamnoseka skoraj leto dni. Na vrtu je bilo tudi urejeno kopališče in v enem izmed ribnikov je plavalo osem primerkov »proteusa sanguinea« iz Postojnske jame. Pod Ježo so bili ribniki in vodopadi.

Po smrti Jožeta Kalasanca Erberga, se je njegov sin Jožef Ferdinand vrnil z Dunaja v Dol in mu postal gospodar. Vendar je že po treh letih bil zaradi blaznosti postavljen v kuratelo in umrl v Dolu leta 1847.

Po letu 1847 je šla graščina Dol iz rok v roke.

V graščini je poleg Jožefa Kalasanca Erberga živela še vrsta zanimivih in znamenitih mož: Anton Erberg (1695–1746) modroslovec, bogoslovec in pravnik, Janez Benjamin Erberg (1699–1759) astronomski pisatelj, Andrej Fleischmann (1805–1867) botanik, Valentin Majar (1851–1938) nabožni pisatelj, pozneje Janko Moder (*1914) leposlovec prevajalec in urednik.

Med drugo svetovno vojno je bila leta 1944 graščina delno požgana.

Danes je graščina Dol v privatni lasti in skupaj s parkom žalostno propada, le paviljona sta delno restavrirana. Kako škoda, da ne znamo bolje varovati naše dragocene kulturne dediščine.

Podatke zbrala:
ANAMARIJA CHOLEWA

Kulturni spomenik I. kategorije

Graščina je pomemben umetnostno-zgodovinski spomenik in je velikopotezno vkomponiran v obsežen kompleks stilnega parka. Z dvema paviljonoma, nekdanjo knjižnico in muzejem, s spominskim stebrom, z nimfejem pred graščino pa tudi z gospodarskimi poslopji ter z ostalimi elementi, je grajski kompleks izreden kulturni spomenik. Pomen Dolske graščine je po strokovno pravni strani jasno izražen, saj je ves kompleks vključen v seznam najpomembnejših kulturnih spomenikov SRS I. kategorije.

Z velikopotezno zasnovo se vključuje med redke prvotne graščinske ambiente z ohranjenim parkom. Tako nam je prav za pozni barok in klasicizem ohranjen kompleks, ki bistveno osvetljuje podobo celotnih graščinskih zasnov tedanjega časa. Z nadaljnjim propadanjem celotnega kompleksa bi bilo osiromašeno celo stilno obdobje, pomembno v umetnostno-zgodovinski in kulturni zgodovini. Vsem še ohranjenim spomeniškim kvalitetam se pridružuje še bogato dokumentirana zgodovina objekta,ki je bil dom prosvetljene rodbine Erbergov. Ti so preko 100 let, do druge polovice 18. stoletja, delovali kot meceni naše umetnosti, rezultat njihovega dela pa je bila med drugim tudi grajska zasnova s stilnim parkom in bogatim botaničnim vrtom, muzejska zbirka, knjižnica z arhivom.

Današnje stanje graščine in celotnega graščinskega kompleksa je v propadajočem stanju. Razen paviljonov, ki se obnavljajo pod spomeniškim varstvom, čedalje bolj propada ostali kompleks graščine. Zato je zadnji čas, da začnemo z načrtno obnovo celotnega graščinskega kompleksa Dol, saj tako stanje kot je danes, kaže na odnos do kulturne in naravne dediščine, ki nam ni v ponos.

LJUBLJANSKI REGIONALNI ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO

Strah za prihodnost dolskega parka

Kdor pozorno spremlja živahne krajinske podobe na poti iz Ljubljane v Litijo, ki teče preko Šentjakoba, mu pogled kar nehote obstane na orjaških krošnjah platan ob levem bregu Save. Hitro je mogoče ugotoviti, da imenitna orjaška drevesa rastejo takorekoč sredi Dola. Če slediš tem iz daljave tako mikavnim skupinam drevja, ugotoviš, da se nahajaš v zapuščenem graščinskem parku.

Dolski grad sam je sicer tudi v obupnem stanju in približno tako kakor slavni junaki iz starodavnih časov kar stoje umira. Ob njem se vrstijo lepotna drevesa kot neme priče tega neprijetnega dogajanja, gozdni plevel pa že skuša počasi, toda vztrajno skriti vse tisto, čemur pravimo – človekova zanikrnost. Zares pozorno moraš prekoračiti morda štiri hektare veliko parkovno področje, da sploh še ugotoviš določene funkcijske oziroma vzročne povezave, saj npr. na vzhodni strani tik ob stari cesti Dol-Kleče naletiš na dva čudovita paviljona, ki kakor izgubljena sredi zanikrnega okolja kar nočeta izgubiti nostalgičnega sijaja preteklosti. Tudi drevored hrušk moštnic, ki povezujeta ta dva objekta s kapelico kakšnih 100 m dalje proti Klečem, je dobro ohranjen.

Prava groza pa je osrednji park, ki bi pri vsem tem moral imeti najbolj pomembno vlogo. Pa tudi, če to vlogo odpišemo, preprosto ne bi smeli s tolikšno mero brezbrižnosti mimo orjaških platan, ki spadajo med največja drevesa v Sloveniji nasploh. Kar spomnimo se, kakšne turistične pozornosti so deležne orjaške, nekaj manj kot 500 let stare platane v Trstenem pri Dubrovniku in v Ohridu. V dolskem parku pa v neposredni bližini Ljubljane 14 orjaških in spoštovanje vzbujajočih platan nezaznavno sili visoko v nebo kot da mi brezbrižni zemljani nismo vredni niti njihove sence. Ti spoštljivi orjaki iz Kanade pa vendarle rastejo v naši zemlji,

Ob graščini rastejo orjaške platane, ki spadajo med največja drevesa v Sloveniji

življenjske sokove jim daje najbolj naša reka Sava. Verjetno, da jih je z ljubeznijo in kulturnim zanosom tudi zasadil kak naš človek.

Toda to za drevje samo ni pomembno. Danes raste nam v ponos in veselje. Ali smo zares že takšni kulturni slepci, da ne vidimo zaprašenih biserov, ki imajo velikanski kulturni pomen ne le za našega človeka, temveč za slehernega zemljana? Drevje so Slovenci častili in spoštovali odkar so razglasili te kraje za svoje. To čudovito lastnost so prinesli s seboj iz svoje pradomovine. Koliko lip se spominja še turških časov, koliko posvetovanj, pravice in sodb je bilo izrečenih pod njimi? Drevo je vselej predstavljalo življenjsko povezanost med generacijami in ne smemo se čuditi, da so poleg premožnih in kulturno razgledanih veljakov, drevje sadili v kulturne namene tudi preprosti ljudje, ki takšne vrednosti niso razumeli, toda kljub vsemu dojeli. Temu se tudi danes ne moremo odpovedati! Ne moremo in ne smemo, ker nas in drevje na tej Zemlji spremlja natančno ista usoda.

Zelo varljiva je tolažba, da za ta ali oni zapuščeni park ni denarja. Narava ima svoje zakone, ki jih je mogoče usmerjati samo z razumevanjem, znanjem in kulturo.

Dolski park torej živi v strahu za prihodnost. Pozoren sprehod po komaj zaznavnih alejah iz domačega gabra pa še daje slutiti oblikovne členitve nekdanjega parkovnega prostora, ki je imel bogato kulturno vsebino. Še bi bilo mogoče odstraniti gozdni plevel, ki grozi zabrisati vse kulturne sledi razen seveda orjaških platan, ameriške magnolije in rogovilarja, ki jih lahko uniči samo sekira. Ob levem bregu Save se že vrstijo skladovnice posekanih drv, resnici na ljubo pa je potrebno poudariti, da niso iz drevja v parku.

Čeprav so časi varstvu narave naklonjeni, obstaja resna bojazen, da nam ta dragocenost preprosto izgine. Pri vsem tem pa Dol kot kraj postaja vse bolj zanimiv. Ali ne bi bilo pametneje ohraniti tisto, kar že imamo, kakor potem objokovati zgubljene vrednote?

MIHA OGOREVC

In vendar se premika...

Organizatorji kulturne dejavnosti v delovnih organizacijah Commerce, Zavod za raziskavo materiala in Petrol so dali pobudo, da bi jeseni v prostovoljni delovni akciji čistili park v Dolu. Delali bi kakšno soboto dopoldne, če bi lastniki (6 zasebnikov) pristali na to.

*

Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo je lani predvidel 950.000 din za graščino Dol (izdelava načrtov in konservatorskih elaboratov).

*

Delovne organizacije Jub, Commerce, Kompas, Yugocryi in Lek so pokazale zanimanje za soinvestitorstvo oziroma za izrabo dolskega kompleksa.